

Международный пакт о гражданских и политических правах

— пакт Организации Объединённых Наций, основанный на Всеобщей декларации прав человека. Принят 16 декабря 1966 года, вступил в силу 23 марта 1976 года. Пакт является международным договором и имеет обязательную силу для 172 государств-участников, по состоянию на август 2017 года. Кроме государств-участников, пакт подписан ещё 7 странами.

Пакт обязывает стороны уважать гражданские и политические права людей, включая право на жизнь, свободу религии, свободу слова, свободу собраний, избирательные права, права на надлежащую правовую процедуру, справедливое судебное разбирательство и т. д.^[3] Пакт ратифицирован Указом Президиума ВС СССР 18 сентября 1973 года.

Надзор за выполнением пакта осуществляет Комитет по правам человека ООН, рассматривая доклады стран-участниц, публикуя комментарии («замечания общего порядка») к пакту и рассматривая жалобы на нарушение пакта странами-участницами первого факультативного протокола.

Всеобщая декларация прав человека впервые утвердила перечень политических, социально-экономических и культурных прав человека. Поскольку этот документ имел форму резолюции Генеральной Ассамблеи ООН, он имел рекомендательный характер и не мог быть признан как юридически обязательный. Именно поэтому Генеральная Ассамблея поручила одновременно Комиссии по правам человека через Экономический и Социальный Совет ООН разработать единый пакт о правах человека, который охватывал бы широкий перечень основных прав и свобод.

На основе Всеобщей декларации прав человека Комиссия ООН по правам человека разработала предложенные в 1966 году для принятия юридически обязательные документы — Международный пакт о гражданских и политических правах и Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, которые наиболее полно определили перечень и содержание основных прав человека. Оба документа вступили в силу в 1976 году после ратификации их, как было оговорено, 35 странами. Содержание пактов закрепило разный уровень обязательности их положений для государств-участников.

На сегодняшний день Пакт подписали и ратифицировали большинство (172) стран мира (в числе последних он вступил в силу в Фиджи, Катаре, Республике Маршалловы Острова, Сан-Томе и Принсипи и Государстве Палестина). 6 государств подписали, но не ратифицировали Пакт: Китай, Союз Коморских Островов, Куба, Науру, Палау, Сент-Люсия. Среди стран, не присоединившихся к Пакту — Ватикан, Тайвань, Мьянма, Малайзия, Бутан, Сингапур, Бруней-Даруссалам, Саудовская Аравия, Оман, ОАЭ, Южный Судан, ряд островных государств Океании (Федеративные Штаты Микронезии, Кирибати, Тонга, Соломоновы Острова, Тувалу) и Карибского бассейна (Гренада, Сент-Китс и Невис, Антигуа и Барбуда).

Преамбула

В Преамбуле государства-участники, опираясь на принципы, провозглашённые Уставом ООН и Всеобщей декларацией прав человека, признавая достоинство всех людей и присущие им равные и неотъемлемые права как основу свободы, справедливости и всеобщего мира, признавая, что идеал свободной человеческой личности может быть реализован только в условиях свободного пользования своими экономическими, социальными, культурными, гражданскими и политическими правами, учитывая, что государства обязаны поощрять уважение и соблюдение прав и свобод человека, согласились о тексте Пакта

Часть I

Статья 1 признаёт право каждого народа на: • самоопределение, в том числе свободное установление своего политического статуса и свободное обеспечение своего экономического, социального и культурного развития; • свободное распоряжение своими естественными богатствами и ресурсами; • недопустимость лишения принадлежащих ему средств существования

Гарантированное статьёй 1.1 Пакта *право народов на самоопределение* отличается от других указанных в Пакте прав тем, что этим правом наделены не отдельные лица, а «народы». Это также единственное право, общее как для Международного пакта о гражданских и политических правах, так и для Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах

Часть II

Статьи 2—5 — порядок выполнения предусмотренных Пактом обязательств.

Статья 2 обязывает государства: • уважать и обеспечивать находящимся в пределах их территорий и под их юрисдикцией лицам права, признаваемые в Пакте, независимо от: расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения, рождения или иного обстоятельства; • принять законодательные или другие меры, необходимые для осуществления изложенных в Пакте прав; • обеспечить эффективное средство правовой защиты лицам, права и свободы которых нарушены; • обеспечить установление права на правовую защиту компетентными судебными, административными, законодательными властями или другими компетентными органами, развивать возможности судебной защиты; • обеспечить применение компетентными властями средств правовой защиты при их предоставлении.

Статья 2 рассматривается в качестве *важнейшей* статьи Пакта, его «краеугольного камня», ввиду установления обязательства государств-участников уважать и обеспечивать признаваемые Пактом права. Эти права (кроме права на участие в голосовании) распространяются не только на граждан, но и на всех лиц, находящихся на территории государства. Замечание общего порядка № 31 о характере общего юридического обязательства, налагаемого на государства-участники Пакта (CCPR/C/74/CRP.4/Rev.6), содержит дополнительную информацию об обязательствах, вытекающих из статьи 2 Пакта.

Статья 3 обязывает государства обеспечить равное для мужчин и женщин право пользования всеми гражданскими и политическими правами, предусмотренными Пактом.

Статья 3 коррелирует со статьёй 26 Пакта в части, касающейся защиты против дискриминации по признаку пола.

Статья 4 позволяет государствам в период официально объявленного чрезвычайного положения (когда жизнь нации под угрозой) отступать от своих обязательств по Пакту, но лишь в степени, обуславливаемой остротой положения, при условии: • ненарушения ими своих международно-правовых обязательств; • недопустимости дискриминации исключительно на основе расы, цвета кожи, пола, языка, религии или социального происхождения; • неотступления от статей 6 (право на жизнь), 7 (недопустимость пыток, жестокого бесчеловечного, унижающего достоинство обращения или наказания, опытов без согласия), 8 (пп. 1 и 2) (недопустимость рабства, работорговли, содержания в неволе), 11 (недопустимость лишения свободы из-за неспособности выполнения договорного обязательства), 15 (недопустимость привлечения к уголовной ответственности за деяние, не являвшееся на момент совершения уголовным преступлением, либо назначения наказания более тяжкого, чем подлежащее к применению), 16 (право на признание правосубъектности) и 18 (право на свободу мысли, совести и религии) Пакта; • немедленного информирования других государств-участников посредством Генерального секретаря ООН о: положениях, от которых произошло отступление, причинах такого отступления, дате прекращения отступления.

Комитет по правам человека ООН при необходимости может поставить вопрос о том, объявлялось ли официально государством-участником чрезвычайное положение при угрозе жизни нации, равно как и соблюдались ли иные обязательные положения статьи 4 Пакта. Дополнительная информация об обязательствах, вытекающих из статьи 4 Пакта, изложена в Замечании общего порядка № 29 об отступлении от обязательств в связи с чрезвычайным положением (CCPR/C/21/Rev.1/Add.11).

Статья 5 предусматривает недопустимость: • истолкования каким-либо государством, группой или лицом какого-либо положения Пакта как дающего ему (им) право уничтожить каким-либо образом любые права или свободы, признанные Пактом, либо ограничивать их более, чем это предусмотрено Пактом; • ограничения или умаления каких-либо основных прав человека, предусмотренных в государстве-участнике законом, конвенцией, правилом или обычаем, под предлогом их отсутствия в Пакте либо признания их Пактом в меньшем объеме.

Пункт 2 статьи 5 рассматривает случаи обеспечения внутренним правом государства-участника *большой* степени защиты прав человека, чем это предусмотрено Пактом, не допуская их ограничения или сужения со ссылкой на их *меньшую* защищенность Пактом.

Часть III

Часть III (статьи 6—27) — основа Пакта, в которой перечисляются материальные права и основные свободы, гарантируемые документом. Речь идёт о статьях, на которые обычно ссылаются отдельные лица, утверждающие о нарушении своих прав, закреплённых в Пакте.

Статья 6 определяет, что: • право на жизнь есть неотъемлемое, охраняемое законом, право каждого человека, где никто не может быть произвольно лишён жизни; • страны, не отменившие смертной казни, могут выносить смертные приговоры только за самые тяжкие преступления согласно действовавшему на момент совершения преступления закону, не противоречащему Пакту и Конвенции о предупреждении преступления геноцида и наказании за него; • когда лишение жизни является геноцидом, государства-участники не могут отступать от обязательств, предусмотренных Конвенцией о предупреждении преступления геноцида и наказании за него; • приговоренные к смертной казни имеют право на помилование, смягчение (замену) приговора, амнистию; • недопустимо *вынесение* смертного приговора за преступления, совершенные лицами моложе восемнадцати лет; • недопустимо *приведение в исполнение* смертного приговора в отношении беременных женщин.

Несмотря на однозначность многих положений, указанных в статье 6 Пакта, тем не менее, некоторые положения, касающиеся вопроса неотъемлемости права на жизнь, есть дискуссионными, как, к примеру, определение возраста, с которого возникает право на жизнь.

Статья 7 устанавливает недопустимость: • пыток; • жестокого бесчеловечного или унижающего достоинство обращения или наказания; • проведения медицинских или научных опытов без согласия лица

Статья 8 предусматривает недопустимость: • рабства; • работорговли • содержания в подневольном состоянии; • принуждения к принудительному или обязательному труду (кроме каторжных и иных подобных работ по решению суда, военной и альтернативной службы, обязательных работ в условиях ЧП, обычных гражданских обязанностей).

Статья 9 определяет, что: • каждый имеет право на свободу и личную неприкосновенность^[39]; • недопустимы произвольные арест и содержание под стражей; • лишение свободы допустимо лишь на основаниях и по процедуре, установленных законом^[41]; • арестованные должны немедленно уведомляться о причинах ареста и предъявляемом обвинении^[42]; • арестованные и задержанные должны немедленно доставляться в суд, и имеют право на судебное разбирательство в течение разумного срока или на освобождение^[43]; • освобождение из под стражи может обуславливаться гарантиями явки: на суд, на судебное разбирательство, для исполнения приговора^[44]; • арестованные и заключённые имеют право на разбирательство их дела судом для незамедлительного принятия решения о законности или незаконности задержания^[45]; • жертвы незаконного ареста или заключения имеют право на компенсацию^[46].

Статья 10 предусматривает, что: • лица, лишённые свободы, имеют право на гуманное обращение и уважение человеческого достоинства^[47]; • при отсутствии исключительных обстоятельств обвиняемые, с соблюдением статуса неосуждённых лиц, размещаются отдельно от осуждённых^[48]; • обвиняемые (и заключённые, с соблюдением возрастного режима и правового статуса) *несовершеннолетние* отделяются от совершеннолетних и незамедлительно доставляются в суд для вынесения решения^[49]; • пенитенциарная система должна предусматривать режим, направленный на исправление и социальное перевоспитание заключённых^[50].

Статья 11 устанавливает недопустимость лишения свободы из-за неспособности выполнения какого-либо договорного обязательства^[51].

Статья 12 определяет, что: • каждый законно находящийся на территории государства имеет право на свободу передвижения и выбора места жительства^[52]; • каждый имеет право покидать любую страну, в том числе собственную^[53]; • право на свободу передвижения и выбора места жительства и право покидать любую страну могут ограничиваться лишь законом для охраны: государственной безопасности, общественного порядка, здоровья, нравственности населения, прав и свобод других лиц^[54]; • недопустимо произвольное лишение права на въезд в свою страну^{[55][25]}.

Статья 13 предусматривает, что: • законно находящийся на территории государства-участника иностранец может быть выслан лишь согласно законному решению^[56]; • выдворяемый иностранец имеет право на: представление доводов против высылки; пересмотр дела; представление перед компетентными субъектами в целях пересмотра лицом или лицами^{[57][25]}.

Статья 14 определяет, что: • все равны перед судами и трибуналами^[58]; • в уголовном или гражданском процессе каждый имеет право на справедливое и публичное рассмотрение дела компетентным, независимым и беспристрастным судом, созданным согласно закону^[59]; • ограничение допуска СМИ и общественности на судебные процессы допускается лишь для защиты: морали, общественного порядка, государственной безопасности, частной жизни сторон, интересов правосудия при особых обстоятельствах^[60]; • судебные решения должны быть публичными, кроме случаев: защиты интересов несовершеннолетних; матримониальных споров; дел по опеке над детьми^[61]; • каждый обвиняемый в преступлении считается невиновным, пока виновность не будет доказана в установленном порядке^[62]; • каждый обвиняемый имеет **право на**: незамедлительное и подробное уведомление на понимаемом им языке о характере и основаниях обвинения^[63]; необходимые время и возможности для подготовки своей защиты^[64]; взаимодействие с выбранным им самим защитником^[65]; суд без задержки^[66]; суд в его присутствии^[67]; защиту себя лично или через выбранного им защитника^[68]; уведомление о праве иметь защитника^[69]; назначенного, в том числе безвозмездно, защитника^[70]; допрос свидетельствующих против него свидетелей^[71]; вызов и допрос своих свидетелей^[72]; бесплатную помощь переводчика^[73]; непринуждение к даче показаний против себя или к признанию себя виновным^[74]; • процесс в отношении несовершеннолетних должен учитывать их возраст и желательность содействия их перевоспитанию^[75]; • каждый осуждённый имеет право на пересмотр приговора вышестоящей судебной инстанцией^[76]; • лицо, осуждённое и понёсшее наказание вследствие судебной ошибки, имеет право на компенсацию, кроме случаев, если судебная ошибка произошла по вине такого лица^[77]; • никто не может быть повторно осуждён или наказан за преступление, за которое он уже был осуждён или оправдан^[78].

Указанное в статье 14 право на справедливое судебное разбирательство как по уголовным, так и по гражданским делам имеет основополагающее значение, особенно во взаимосвязи с правом на эффективное средство правовой защиты, предусмотренным статьёй 2 Пакта^{[79][]}.

Статья 15 устанавливает, что: • никто не может признаваться виновным в совершении преступления за деяние, не являвшееся на момент его совершения уголовным преступлением по внутреннему законодательству или международному праву^[80]; • не может назначаться более тяжкое наказание, чем подлежавшее к применению на момент совершения преступления^[81]; • закон, смягчающий наказание, распространяется на преступника, совершившего преступление до вступления в силу такого закона^[82]; • любое лицо за совершение деяния, являвшегося в момент совершения уголовным преступлением согласно признанным международным сообществом общим принципам права, может быть предано суду и наказанию^{[83][79]}.

Статья 16 предусматривает, что каждый человек, независимо от местонахождения, имеет право на признание его правосубъектности^{[84][79]}.

Статья 17 устанавливает: • недопустимость произвольного или незаконного вмешательства либо посягательства в/на: личную и семейную жизнь^[85]; неприкосновенность жилища^[86]; тайну корреспонденции^[87]; честь и репутацию^[88]; • право на защиту закона от таких вмешательств или посягательств^{[89][79]}.

Статья 18 определяет, что: • каждый человек имеет право на свободу: мысли, совести, религии^[90] (свободу иметь, принимать, исповедовать религию, убеждения, отправлять культ, выполнять религиозные и ритуальные обряды и учения^[91]); • недопустимо ущемление свободы иметь или принимать религию и убеждения по своему выбору^[92]; • свобода исповедания религии и убеждений может ограничиваться лишь законом в целях охраны: общественной безопасности, порядка, здоровья, морали, основных прав и свобод иных лиц^[93]; • государства-участники обязаны уважать свободу родителей и опекунов обеспечивать религиозное и нравственное воспитание своих детей согласно своим убеждениям^{[94][79]}.

Статья 19 предусматривает, что: • каждый имеет право: беспрепятственно придерживаться своих мнений^[95]; свободно выражать своё мнение (свободно искать, получать, распространять информацию и идеи любыми способами)^[96]; • свободное выражение своего мнения может быть ограничено законом для: уважения прав и репутации иных лиц^[97]; охраны государственной безопасности, общественного порядка, здоровья и нравственности населения^{[98][79]}.

Статья 20 устанавливает обязательность запрета законом: • пропаганды войны^[99]; • пропаганды национальной, расовой или религиозной ненависти, представляющей собой подстрекательство к дискриминации, вражде или насилию^{[100][79]}.

Статья 21 гарантирует право на мирные собрания, которое может быть ограничено законом в интересах государственной или общественной безопасности, общественного порядка, охраны здоровья, нравственности населения, защиты прав и свобод иных лиц^{[101][79]}.

Гарантированное статьёй 21 право на мирные собрания также закреплено статьёй 20 Всеобщей декларации прав человека, статьёй 11 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод.

Статья 22 определяет, что: • каждый имеет право на: свободу ассоциации с другими^[102]; создание профсоюзов^[103]; вступление в профсоюзы для защиты своих интересов^[104]; • право на свободу ассоциации с другими может ограничиваться законом в интересах государственной или общественной безопасности, общественного порядка, охраны здоровья, нравственности населения, защиты прав и свобод иных лиц^[105], а также для членов вооружённых сил и полиции^[106]; • государства-участники Конвенции Международной организации труда 1948 года относительно свободы ассоциаций и защиты права на организацию (№ 87) не могут законодательно ущемлять право на свободу ассоциации с другими^{[107][79]}.

Статья 23 устанавливает, что: • семья является естественной и основной ячейкой общества, имеющей право на защиту со стороны общества и государства^[108]; • мужчины и женщины брачного возраста имеют права вступать в брак и создавать семью^[109]; • брак может быть заключен только при согласии вступающих в брак^[110]; • государства-участники должны обеспечить равенство прав и обязанностей супругов в отношении: вступления в брак, во время брака, при расторжении брака^[111]; • при разводе должна соблюдаться защита всех детей^{[112][79]}.

Статья 24 предусматривает, что каждый ребёнок: • не подвергаясь дискриминации по признаку расы, цвета кожи, пола, языка, религии, национального или социального происхождения, имущественного положения или рождения, имеет право на защиту своей семьёй, обществом и государством^[113]; • должен быть немедленно зарегистрирован после рождения и получить имя^[114]; • имеет право на получение гражданства^{[115][79]}.

Статья 25 определяет, что каждый гражданин, не подвергаясь дискриминации по признакам расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения, рождения или иного обстоятельства, должен иметь право и возможность на: • принятие участия в государственных делах непосредственно и через избранных представителей^[116]; • голосование и избрание на выборах, проводимых на основе всеобщего равного избирательного права при тайном голосовании, обеспечивающих свободное волеизъявление избирателей^[117]; • равный допуск в своей стране к государственной службе^[118].

Статья 25 имеет особое значение ввиду закрепления важнейшего права на участие в политической жизни — голосовать и быть избранным на выборах^[79].

Статья 26 устанавливает, что: • все люди равны перед законом и имеют право, не подвергаясь дискриминации, на равную защиту закона^[119]; • любая дискриминация должна запрещаться законом^[120]; • закон должен всем гарантировать равную и эффективную защиту против дискриминации по признакам: расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических, иных убеждений, национального, социального происхождения, имущественного положения, рождения, иного обстоятельства^[121].

Статья 26, наряду со статьями 2^[] и 14^[] Пакта, имеет фундаментальное значение в рамках Пакта, закрепляя право на равенство перед законом и на равную защиту закона в условиях обеспечения широких гарантий недискриминации. Комитет по правам человека широко толкует это положение, распространяя его на все правовые положения, а не только на нормы, указанные в Пакте^[122].

Статья 27 определяет, что в странах с существующими этническими, религиозными и языковыми меньшинствами лицам из числа таких меньшинств не может быть отказано в праве совместно с другими членами такой же группы: пользоваться своей культурой, исповедовать свою религию, исполнять религиозные обряды, пользоваться родным языком^[123].

Хотя формально положения статьи 27 сформулированы в качестве *индивидуального* права, оно по своей сути должно расцениваться как *групповое* право, защищающее совокупность отдельных людей

Часть IV[править | править код]

Статьи 28—45 — правила деятельности Комитета по правам человека.

Часть V[править | править код]

Статьи 46—47 — правила толкования пакта.

Часть VI[править | править код]

Статьи 48—53 — порядок подписания и вступления в силу пакта.

Перечень прав[править | править код]

- Статья 1 — право народов на самоопределение;
- Статья 6 — право на жизнь;
- Статья 7 — запрет пыток;
- Статья 8 — запрет рабства и принудительного труда;
- Статья 9 — право на свободу и личную неприкосновенность;
- Статья 10 — право лиц, лишённых свободы, на гуманное обращение и уважение достоинства;
- Статья 11 — запрет лишения свободы за долги;
- Статья 12 — право на свободное передвижение и свобода выбора местожительства;
- Статья 13 — ограничение возможности высылки иностранцев;
- Статья 14 — равенство перед судом, презумпция невиновности, запрет повторного осуждения, право на пересмотр осуждения и другие процессуальные права;
- Статья 15 — запрет уголовного наказания за действия, не признававшиеся преступными во время их совершения;
- Статья 16 — право на признание правосубъектности;
- Статья 17 — запрет вмешательства в личную и семейную жизнь, неприкосновенность жилища, тайна корреспонденции и защита от незаконных посягательств на честь и репутацию;
- Статья 18 — право на свободу мысли, совести и религии;
- Статья 19 — свобода слова;
- Статья 20 — запрет пропаганды войны и выступлений в пользу национальной, расовой или религиозной ненависти, представляющих собой подстрекательство к дискриминации, вражде или насилию;
- Статья 21 — свобода собраний;
- Статья 22 — свобода ассоциаций;
- Статья 23 — право на вступление в брак;
- Статья 24 — права детей;
- Статья 25 — право принимать участие в ведении государственных дел, голосовать и быть избранным;
- Статья 26 — равенство перед законом, запрет дискриминации;
- Статья 27 — права этнических, религиозных и языковых меньшинств.

Факультативные протоколы[править | править код]

Факультативный протокол к Пакту о гражданских и политических правах, предусматривающий процедуру рассмотрения сообщений о нарушениях государствами-участниками пакта, принят и открыт для подписания 16 декабря 1966 года, вступил в силу 23 марта 1976 года. Ратифицирован ВС СССР 5 июля 1991 г.^[125] На 2016 год — 115 государств-участников^[126].

Второй факультативный протокол к Международному пакту о гражданских и политических правах, направленный на отмену смертной казни, принят 15 декабря 1989 года резолюцией 44/128 Генеральной Ассамблеи на её 82-м пленарном заседании, вступил в силу в 1991 году. На 2016 год — 82 государства-участника^[127]

Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакті

- Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясына негізделген Біріккен Ұлттар Ұйымының пактісі. 1966 жылғы 16 желтоқсанда қабылданды, 1976 жылғы 23 наурызда күшіне енді. Пакт халықаралық шарт болып табылады және 172 қатысушы мемлекет үшін міндетті күшке ие, 2017 жылғы тамыздағы жағдай бойынша қатысушы мемлекеттерден басқа, пактіге тағы 7 ел қол қойды

Пакт тараптарды адамдардың азаматтық және саяси құқықтарын, соның ішінде өмір сүру құқығын, дін бостандығын, сөз бостандығын, жиналыс бостандығын, сайлау құқығын, тиісті процедуралық құқықтарды, әділ сот ісін және т. б. құрметтеуге міндеттейді[3] Пакті КСРО Қарулы Күштері Президиумының 1973 жылғы 18 қыркүйектегі Жарлығымен ратификацияланды

Пактінің орындалуын қадағалауды қатысушы елдердің баяндамаларын қарай отырып, пактіге түсініктемелер ("жалпы тәртіп ескертулері") жариялай отырып және бірінші Факультативтік хаттамаға қатысушы елдердің пактіні бұзуына қатысты шағымдарды қарай отырып, БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі комитеті жүзеге асырады.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы алғаш рет адамның саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени құқықтарының тізімін бекітті. Бұл құжат БҰҰ Бас Ассамблеясының қарары түрінде болғандықтан, ол ұсынымдық сипатта болды және заңды күші бар деп таныла алмады. Сондықтан Бас Ассамблея БҰҰ-ның экономикалық және әлеуметтік кеңесі арқылы адам құқықтары жөніндегі комиссияға негізгі құқықтар мен бостандықтардың кең тізімін қамтитын адам құқықтары туралы бірыңғай пакт әзірлеуді тапсырды.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының негізінде БҰҰ — ның Адам құқықтары жөніндегі комиссиясы 1966 жылы қабылдау үшін ұсынылған заңды құжаттарды-азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні және негізгі адам құқықтарының тізімі мен мазмұнын неғұрлым толық анықтаған экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіні әзірледі. Екі құжат та 1976 жылы 35 ел оларды ратификациялағаннан кейін күшіне енді. Пактілердің мазмұны қатысушы мемлекеттер үшін олардың ережелерінің міндеттілігінің әртүрлі деңгейін бекітті.

Бүгінгі таңда Пактіге әлемнің көптеген (172) елдері қол қойды және ратификациялады (соңғыларының ішінде ол Фиджи, Катар, Маршалл Аралдары Республикасы, Сан-Томе және Принсипи және Палестина мемлекетінде күшіне енді). 6 мемлекет Пактіге қол қойды, бірақ ратификацияламады: Қытай, Комор Одағы, Куба, Науру, Палау, Сент-Люсия. Пактіге қосылмаған елдердің қатарына Ватикан, Тайвань, Мьянма, Малайзия, Бутан, Сингапур, Бруней-Даруссалам, Сауд Арабиясы, Оман, БАӘ, Оңтүстік Судан, Океанияның бірқатар аралдары (Микронезия, Кирибати, Тонга, Соломон аралдары, Тувалу) және Кариб бассейні (Гренада, Сент-Китс және Невис, Антигуа және Барбуда

Кіріспе

Қатысушы мемлекеттер Кіріспеде БҰҰ Жарғысында және адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында жарияланған қағидаттарға сүйене отырып, барлық адамдардың қадір-қасиетін және оларға тән тең әрі ажырамас құқықтарды бостандықтың, әділдіктің және жалпыға бірдей бейбітшіліктің негізі ретінде тани отырып, еркін адам тұлғасының идеалы өзінің экономикалық, әлеуметтік, мәдени, азаматтық және саяси құқықтарын еркін пайдалану жағдайында ғана іске асырылуы мүмкін екенін мойындай отырып, мемлекеттер адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу мен сақтауды көтермелеуге міндетті екенін ескере

I Бөлім

1-бап Әрбір халықтың: • өзін-өзі билеу, оның ішінде өзінің саяси мәртебесін еркін белгілеу және өзінің экономикалық, әлеуметтік және мәдени дамуын еркін қамтамасыз ету; • өзінің табиғи байлығы мен ресурстарына еркін билік ету; • өзіне тиесілі өмір сүру қаражатынан айыруға жол бермеу құқығын таниды

Пактінің 1.1-бабында кепілдік берілген халықтардың өзін-өзі анықтау құқығы Пактіде көрсетілген басқа құқықтардан ерекшеленеді, өйткені бұл құқық жеке адамдарға емес, "халықтарға" берілген. Бұл азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге де, экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіге де ортақ жалғыз құқық

II бөлім

2-5 — баптар-Пактіде көзделген міндеттемелерді орындау тәртібі.

2-бап мемлекеттерді: - нәсіліне, түр-түсіне, жынысына, тіліне, дініне, саяси немесе өзге де нанымдарына, ұлттық немесе әлеуметтік тегіне, мүліктік жағдайына, тууына немесе өзге де жағдайларына қарамастан, өз аумақтары шегінде және олардың юрисдикциясындағы адамдарға Пактіде танылған құқықтарды құрметтеуге және қамтамасыз етуге; - Пактіде жазылған құқықтарды жүзеге асыру үшін қажетті заңнамалық немесе басқа да шараларды қабылдауға; - құқықтары мен бостандықтары бұзылған адамдарды; • құзыретті сот, әкімшілік, заң шығарушы билік орындарының немесе басқа да құзыретті органдардың құқықтық қорғау құқығын белгілеуін қамтамасыз ету, сот арқылы қорғау мүмкіндіктерін дамыту; * құзыретті билік орындарының құқықтық қорғау құралдарын оларды беру кезінде қолдануын қамтамасыз ету.

2-бап пактінің маңызды бабы, қатысушы мемлекеттердің пактімен танылған құқықтарды құрметтеу және қамтамасыз ету міндеттемесін белгілеуіне байланысты оның "іргетасы" ретінде қаралады. Бұл құқықтар (дауыс беруге қатысу құқығынан басқа) азаматтарға ғана емес, сонымен бірге мемлекет аумағындағы барлық адамдарға да қолданылады. Пактіге қатысушы мемлекеттерге салынатын жалпы заңды міндеттеменің сипаты туралы № 31 жалпы тәртіптегі ескерту (CCPR/C/74/CRP.4/Rev.6) Пактінің 2-бабынан туындайтын міндеттемелер туралы қосымша ақпаратты қамтиды.

3-бап мемлекеттерді Пактіде көзделген барлық азаматтық және саяси құқықтарды ерлер мен әйелдер үшін тең пайдалану құқығын қамтамасыз етуге міндеттейді.

3-бап жыныстық белгісі бойынша кемсітушілікке қарсы қорғауға қатысты бөлігінде Пактінің 26-бабына сәйкес келеді.

4-бап мемлекеттерге ресми жарияланған төтенше жағдай кезеңінде (ұлттың өміріне қауіп төнген кезде) Пакті бойынша өз міндеттемелерінен, бірақ олардың өздерінің халықаралық-құқықтық міндеттемелерін бұзбауы; • нәсілі, терісінің түсі, жынысы, тілі, діні немесе әлеуметтік шығу тегі негізінде ғана кемсітушілікке жол бермеу; • 6 (өмір сүру құқығы), 7 (азаптауға, қатыгез адамгершілікке жатпайтын, ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер немесе жазалау, келісімінсіз эксперименттер жүргізуге жол бермеу), 8 (келісім 1 және 2) (кұлдыққа, құл саудасына, тұтқында ұстауға жол берілмейтіндігі), 11 (шарттық міндеттемені орындауға қабілетсіздігі үшін бас бостандығынан айыруға жол берілмейтіндігі), 15 (қылмыстық қылмыс жасалған кезде болмаған не қолданылуға жатқаннан неғұрлым ауыр жаза тағайындау кезінде қылмыстық жауаптылыққа тартуға жол берілмейтіндігі), 16 (құқық субъектісі ретінде тану құқығы) және 18 (ой, ар-ождан және дін бостандығына құқығы) пактілер; * басқа қатысушы мемлекеттерді БҰҰ Бас хатшысы арқылы: шегіну орын алған ережелер, мұндай шегінудің себептері, шегінуді тоқтату күні туралы дереу хабардар ету.

БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі комитеті қажет болған жағдайда ұлт өміріне қатер төнген кезде қатысушы мемлекет ресми түрде төтенше жағдай жариялады ма, сол сияқты Пактінің 4-бабының өзге де міндетті ережелері сақталды ма деген мәселе қоюы мүмкін. Пактінің 4-бабынан туындайтын міндеттемелер туралы қосымша ақпарат төтенше жағдайға байланысты міндеттемелерден ауытқу туралы № 29 жалпы тәртіптің ескертуінде баяндалған (CCPR/C/21/Rev.1/Add.11).

5-бап: • Пактінің қандай да бір ережесін оған (оларға) Пактіде танылған кез келген құқықтарды немесе бостандықтарды қандай да бір жолмен жоюға не оларды Пактіде көзделгеннен артық шектеуге құқық береді деп түсіндіруге; • қатысушы мемлекетте заңда, Конвенцияда, Ережеде немесе әдет-ғұрыпта көзделген адамның қандай да бір негізгі құқықтарын Пактіде жоқ деген сылтаумен не оларды Пактіде аз көлемде деп тануға шек қоюға немесе кемсітуге жол берілмеуді көздейді.

5-баптың 2-тармағы қатысушы мемлекеттің ішкі құқығымен адам құқықтарын қорғаудың Пактіде көзделгеннен гөрі көбірек дәрежесін қамтамасыз ету жағдайларын, олардың пактімен аз қорғалуына сілтеме жасай отырып, оларды шектеуге немесе тарылтуға жол бермей қарайды.

III бөлім

III бөлім (6-27-баптар) - құжатта кепілдік берілетін материалдық құқықтар мен негізгі бостандықтар тізбеленетін Пактінің негізі. Бұл, әдетте, Пактіде бекітілген өз құқықтарының бұзылуын растайтын жеке тұлғалар сілтеме жасайтын мақалалар туралы.

6-бап мыналарды анықтайды: • өмір сүру құқығы-ажырамас, заңмен қорғалатын, әр адамның құқығы, онда ешкімді өз еркімен өлтіруге болмайды; * өлім жазасын алып тастамаған елдер пактіге және геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау туралы Конвенцияға қайшы келмейтін, қылмыс жасалған кезде қолданылған заңға сәйкес ең ауыр қылмыстар үшін ғана өлім жазасын шығара алады; * өмірден айыру геноцид болып табылған кезде қатысушы мемлекеттер геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау туралы Конвенцияда көзделген міндеттемелерден ауытқи алмайды; • өлім жазасына кесілгендердің кешірім жасауға, үкімді жеңілдетуге (ауыстыруға), рақымшылық жасауға құқығы бар; • он сегіз жасқа толмаған адамдар жасаған қылмыстар үшін өлім үкімін шығаруға жол берілмейді; • өлім үкімін жүкті әйелдердің қарым-қатынасына келтіруге жол берілмейді.

Пактінің 6-бабында көрсетілген көптеген ережелердің бірегейлігіне қарамастан, өмір сүру құқығының ажырамастығына қатысты кейбір ережелер, мысалы, өмір сүру құқығы туындайтын жасты анықтау сияқты даулы болып табылады.

7-бап: • азаптауға; • адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалауға; • адамның келісімінсіз медициналық немесе ғылыми тәжірибелер жүргізуге жол бермеуді белгілейді

8 бапмыналарға: • құлдыққа; • құл саудасына • еріксіз жағдайда ұстауға; • мәжбүрлі немесе міндетті еңбекке мәжбүрлеуге (соттың шешімі бойынша ауыр және өзге де осыған ұқсас жұмыстардан, әскери және баламалы қызметтен, ТЖ жағдайында міндетті жұмыстардан, қарапайым азаматтық міндеттерден басқа) жол берілмеуді көздейді.

9-бап мынаны анықтайды: * әркімнің бостандыққа және жеке басына қол сұғылмауына құқығы бар[39]; * еркін қамауға және қамауда ұстауға жол берілмейді; * бас бостандығынан айыруға заңда белгіленген негіздер мен рәсімдер бойынша ғана жол беріледі[41]; * тұтқындалғандарға қамауға алу себептері мен тағылған айып туралы дереу хабарлау керек[42]; * тұтқындалғандар мен ұсталғандар дереу сотқа жеткізілуі керек және ақылға қонымды мерзім ішінде сот талқылауына немесе]; * қамаудан босату мыналардың: сотқа, сот талқылауына, үкімді орындау үшін[44] келу кепілдіктерімен шартталуы мүмкін; • қамауға алынғандар мен қамаудағылар ұстаудың заңдылығы немесе заңсыздығы туралы дереу шешім қабылдау үшін өз істерін сотта қарауға құқылы[45]; • заңсыз қамауға алу немесе қамау құрбандарының өтемақы алуға құқығы бар[46].

10-бапта: • бас бостандығынан айырылған адамдар ізгілікті қарым-қатынас жасауға және адамның қадір-қасиетін құрметтеуге құқылы[47]; • ерекше жағдайлар болмаған кезде айыпталушылар, сотталмаған адамдардың мәртебесін сақтай отырып, сотталушылардан бөлек орналастырылады[48]; • айыпталушылар (және тұтқындар, жас режимі мен құқықтық мәртебесін сақтай отырып) кәмелетке толмағандар кәмелетке толмағандардан бөлініп, шешім қабылдау үшін сотқа дереу жеткізіледі[49]; • пенитенциарлық жүйе тұтқындарды түзетуге және әлеуметтік қайта тәрбиелеуге бағытталған режимді қарастыруы керек[50].

11-бап қандай да бір шарттық міндеттемені орындай алмауына байланысты бас бостандығынан айыруға жол берілмейтіндігін белгілейді[51].

12-бап мыналарды анықтайды: • мемлекет аумағында заңды түрде жүрген әрбір адамның жүріп-тұру және тұрғылықты жерді таңдау еркіндігіне құқығы бар[52]; • әркімнің кез келген елден, соның ішінде өз елінен кетуге құқығы бар[53]; • жүріп-тұру және тұрғылықты жерді таңдау еркіндігі құқығы және кез келген елден кету құқығы тек заңмен ғана шектелуі мүмкін: Мемлекеттік қауіпсіздік, қоғамдық тәртіп, денсаулық, халықтың имандылығы, басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтары[54]; * өз еліне кіру құқығынан өз еркімен айыруға

13-бапта: • қатысушы мемлекеттің аумағында заңды түрде жүрген шетелдікті тек заңды шешімге сәйкес жіберуге болады[56]; • шығарып жіберілетін шетелдіктің: шығарып жіберуге қарсы дәлелдер ұсынуға; істі қайта қарауға; тұлғаның немесе тұлғалардың қайта қарауы мақсатында құзыретті субъектілер алдында ұсынуға құқығы бар[57][25].

14-бап мыналарды анықтайды: * соттар мен трибуналдар алдында барлығы тең[58]; * қылмыстық немесе азаматтық процесте әркім заңға сәйкес құрылған құзыретті, тәуелсіз және бейтарап соттың істі әділ және жария қарауына құқылы [59]; • БАҚ пен қоғамның сот процестеріне кіруін шектеуге тек: мораль, қоғамдық тәртіп, мемлекеттік қауіпсіздік, Тараптардың жеке өмірі, ерекше жағдайларда сот төрелігінің мүдделері үшін рұқсат етіледі[60]; * сот шешімдері жария болуы керек, тек; бойынша істер[61]; • қылмыс жасаған әрбір айыпталушы кінәсіз деп саналады, егер кінәлі белгіленген тәртіппен дәлелденсе[62]; • әрбір айыпталушы: өзі түсінетін тілде айыптаудың сипаты мен негіздері туралы жедел және егжей-тегжейлі хабарлама алуға құқылы[63]; өзін қорғауды дайындау үшін қажетті уақыт пен мүмкіндіктер[64]; өзі таңдаған қорғаушымен өзара әрекеттесу[65]; кідіріссіз сот[66]; оның қатысуымен сот[67]; жеке өзін немесе өзі таңдаған қорғаушы арқылы [68]; қорғаушы болу құқығы туралы хабарлама[69]; қорғаушыдан жауап алу[70]; оған қарсы куәлардан жауап алу[71]; өз куәгерлерін шақыру және жауап алу [72]; аудармашының тегін көмегі[73]; өзіне қарсы куәлік беруден немесе кінәсін мойындаудан бас тарту [74]; * кәсілетке толмағандарға қатысты процесс олардың жасын және олардың қайта білім алуына ықпал ету қажеттілігін ескеруі керек[75]; • әрбір сотталған адамның үкімді жоғары тұрған сот сатысында қайта қарауға құқығы бар[76]; • егер сот қателігі осындай адамның кінәсінен болған жағдайларды қоспағанда, сотталған және сот қатесінің салдарынан жазаға тартылған адамның өтемақы алуға құқығы бар[77]; * ешкімді ол бұрын сотталған немесе ақталған қылмысы үшін қайта соттауға немесе жазалауға болмайды[78].

14-бапта көрсетілген қылмыстық және азаматтық істер бойынша әділ сот ісін жүргізу құқығы, әсіресе Пактінің 2-бабында көзделген тиімді құқықтық қорғау құқығымен өзара байланыста негіз қалаушы мәнге ие[79][] .

15-бапта: • ішкі заңнама немесе халықаралық құқық бойынша қылмыстық құқық бұзушылық болып табылмайтын іс-әрекет үшін қылмыс жасағаны үшін ешкім кінәлі деп таныла алмайды [80]; * қылмыс жасалған кезде қолданылуға жататыннан неғұрлым ауыр жаза тағайындала алмайды[81]; * жазаны жеңілдететін заң осындай заң күшіне енгенге дейін қылмыс жасаған қылмыскерге қолданылады[82]; * халықаралық қоғамдастық мойындаған құқықтың жалпы қағидаттарына сәйкес қылмыстық іс жасаған кезде қылмыс болып табылған кез келген адам сотқа және жазаға тартылуы мүмкін[83][79].

16-бапта әрбір адам, орналасқан жеріне қарамастан, оның заңды тұлғасын тануға құқығы бар деп көрсетілген[84][79].

17-бап мыналарды белгілейді: * жеке және отбасылық өмірге ерікті немесе заңсыз араласуға немесе қол сұғуға жол бермеу [85]; тұрғын үйге қол сұғылмаушылық[86]; хат-хабарлардың құпиясы[87]; абырой мен бедел[88]; • заңды осындай араласудан немесе қол сұғушылықтан қорғау құқығы[89] [79].

18-бап мынаны анықтайды: * әр адамның бостандыққа құқығы бар: ой, ар-ождан, дін[90] (дінді, нанымды иелену, қабылдау, ұстану бостандығы, діни және салттық жоралар мен ілімдерді орындау[91]); * өз қалауы бойынша дін мен наным-сенімге ие болу немесе оны қабылдау бостандығына нұқсан келтіруге жол берілмейді[92]; * дін мен нанымды мойындау бостандығы тек заңмен ғана шектелуі мүмкін: қоғамдық қауіпсіздік, тәртіп, денсаулық, мораль, басқа адамдардың]; * қатысушы мемлекеттер ата-аналар мен қамқоршылардың өз сенімдеріне сәйкес балаларына діни және адамгершілік тәрбие беру еркіндігін құрметтеуге міндетті[94] [79].

19-бапта: • Әркімнің құқығы бар: өз пікірін кедергісіз ұстануға [95]; өз пікірін еркін білдіруге (кез-келген тәсілмен ақпарат пен идеяларды еркін іздеуге, алуға, таратуға)[96]; • өз пікірін еркін білдіру заңмен шектелуі мүмкін: басқа адамдардың құқықтары мен беделін құрметтеу[97]; мемлекеттік қауіпсіздікті, қоғамдық тәртіпті, халықтың денсаулығы мен имандылығын қорғау[98] [79].

20-бап тыйым салудың міндеттілігін заңмен белгілейді: * соғысты насихаттау; * кемсітушілікке, дұшпандыққа немесе зорлық-зомбылыққа итермелейтін ұлттық, нәсілдік немесе діни өшпенділікті насихаттау.

21-бап мемлекеттік немесе қоғамдық қауіпсіздік, қоғамдық тәртіп, денсаулық сақтау, халықтың имандылығы, басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мүдделері үшін заңмен шектелуі мүмкін бейбіт жиналыстарға кепілдік береді.

21-баппен кепілдендірілген бейбіт жиналыстарға құқық адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының 20-бабымен, Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды қорғау туралы Еуропалық конвенцияның 11-бабымен бекітілген.

22-бап мыналарды анықтайды: әркімнің құқығы бар: басқалармен Ассоциация еркіндігі; кәсіподақтар құру; өз мүдделерін қорғау үшін кәсіподақтарға кіру ; * басқалармен Ассоциация еркіндігі құқығы мемлекеттік немесе қоғамдық қауіпсіздік, қоғамдық тәртіп, денсаулық сақтау, халықтың моральдық мүдделері, басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін заңмен шектелуі мүмкін, сондай-ақ қарулы күштер мен полиция мүшелері үшін; * 1948 жылғы Халықаралық еңбек ұйымының қауымдастықтар бостандығына және ұйымдастыру құқығын қорғауға қатысты Конвенциясына қатысушы мемлекеттер (№87) басқалармен Ассоциация еркіндігі құқығына заңды түрде қысым жасай алмайды.

23-бапта: * отбасы-қоғамның және мемлекеттің қорғалуға құқығы бар қоғамның табиғи және негізгі ұясы; • неке жасындағы ерлер мен әйелдердің некеге тұруға және отбасын құруға құқығы бар; • неке тек некеге тұрушылардың келісімімен ғана жасалуы мүмкін[110]; • қатысушы мемлекеттер ерлі-зайыптылардың құқықтары мен міндеттерінің теңдігін қамтамасыз етуі керек: некеге тұру кезінде, неке бұзылған кезде; * ажырасу кезінде барлық балаларды қорғау сақталуы керек.

24-бапта әр баланың: • нәсіліне, түсіне, жынысына, тіліне, дініне, ұлттық немесе әлеуметтік шығу тегіне, мүліктік жағдайына немесе туылуына байланысты кемсітусіз, отбасын, қоғамды және мемлекетті қорғауға құқығы бар; • туғаннан кейін дереу тіркеліп, атын алу керек; • азаматтық алуға құқығы бар

25-бап әрбір азаматтың нәсілі, терісінің түсі, жынысы, тілі, діні, саяси немесе өзге де сенімдері, ұлттық немесе әлеуметтік шығу тегі, мүліктік жағдайы, тууы немесе өзге де мән-жайлары бойынша кемсітушілікке ұшырамай: • мемлекеттік істерге тікелей және сайланған өкілдер арқылы қатысуға; • сайлаушылардың еркін еркін білдіруін қамтамасыз ететін, жалпыға бірдей тең сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру арқылы өткізілетін сайлауда дауыс беруге және сайлауға құқығы]; * өз еліндегі мемлекеттік қызметке тең рұқсат[.

25-бап саяси өмірге қатысу — дауыс беру және сайлауда сайлану үшін маңызды құқықтың бекітілуіне байланысты ерекше маңызға ие .

26-бап, Пактінің 2 және 14 баптарымен қатар, пактінің шеңберінде заң алдында теңдік және кемсітушіліктің кең кепілдіктерін қамтамасыз ету жағдайында заңды тең қорғау құқығын баянды ете отырып, іргелі маңызға ие. Адам құқықтары жөніндегі Комитет бұл ережені Пактіде көрсетілген нормаларға ғана емес, барлық құқықтық ережелерге тарату арқылы кеңінен түсіндіреді

27-бап этникалық, діни және тілдік азшылықтары бар елдерде осындай азшылықтар қатарындағы адамдарға осындай топтың басқа мүшелерімен бірлесіп: өз мәдениетін пайдалану, өз дінін ұстану, діни жораларды орындау, ана тілін пайдалану құқығынан бас тартуға болмайды

Ресми түрде, 27-баптың ережелері жеке құқық ретінде тұжырымдалғанымен, ол жеке адамдардың жиынтығын қорғайтын топтық құқық ретінде қарастырылуы керек

IV бөлім

28-45 баптар — адам құқықтары жөніндегі Комитет қызметінің ережелері.

V бөлім

46-47 — баптар-пактіні түсіндіру ережелері.

VI бөлім

48-53 — баптар-пактіге қол қою және оның күшіне ену тәртібі.

Құқықтар тізімі

1 — бап-халықтардың өзін-өзі билеу құқығы;

6-бап-өмір сүру құқығы;

7 — бап-азаптауға тыйым салу;

8 — бап-құлдыққа және мәжбүрлі еңбекке тыйым салу;

9 — бап-бостандыққа және жеке басына қол сұғылмаушылық құқығы;

10 — бап-бас бостандығынан айырылған адамдардың ізгілікті қарым-қатынас жасау және қадір-қасиетін құрметтеу құқығы;

11 — бап-қарыздар үшін бас бостандығынан айыруға тыйым салу;

12 — бап-еркін жүріп-тұру құқығы және тұрғылықты мекенді таңдау еркіндігі;

13 — бап-шетелдіктерді шығарып жіберу мүмкіндігін шектеу;

14 — бап-сот алдындағы теңдік, кінәсіздік презумпциясы, қайта соттауға тыйым салу, соттауды қайта қарау құқығы және басқа да іс жүргізу құқықтары;

15-бап-қылмыс жасаған уақытта қылмыстық деп танылмаған іс-әрекеттер үшін қылмыстық жазаға тыйым салу;

16 — бап-құқық субъектілігін тану құқығы;

17-бап-Жеке және отбасылық өмірге араласуға, тұрғын үйге қол сұғылмаушылыққа, хат-хабарлардың құпиясына және Ар-намыс пен беделге заңсыз қол сұғудан қорғауға тыйым салу;

18 — бап-ой, ар-ождан және дін бостандығына құқық;

19-бап-сөз бостандығы;

20-бап-соғысты насихаттауға және кемсітушілікке, дұшпандыққа немесе зорлық-зомбылыққа итермелейтін ұлттық, нәсілдік немесе діни өшпенділіктің пайдасына сөз сөйлеуге тыйым салу;

21 — бап-жиналыс бостандығы;

22 — бап-қауымдастықтар бостандығы;

23 — бап-некеге тұру құқығы;

24 — бап-балалардың құқықтары;

25-бап-мемлекеттік істерді жүргізуге қатысу, дауыс беру және сайлану құқығы;

26 — бап-заң алдындағы теңдік, кемсітушілікке тыйым салу;

27-бап-этникалық, діни және тілдік азшылықтардың құқықтары.

Факультативтік хаттамалар

Пактіге қатысушы мемлекеттердің бұзушылықтар туралы хабарламаларды қарау рәсімін көздейтін азаматтық және саяси құқықтар туралы пактіге Факультативтік хаттама 1966 жылғы 16 желтоқсанда қабылданды және қол қою үшін ашық, 1976 жылғы 23 наурызда күшіне енді. 1991 жылы 5 шілдеде 2016 жылы — 115 қатысушы мемлекет ратификацияланды. Өлім жазасын жоюға бағытталған Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге екінші Факультативтік хаттама 1989 жылғы 15 желтоқсанда Бас Ассамблеяның 44/128 қарарымен оның 82-ші жалпы отырысында қабылданды, 1991 жылы күшіне енді. 2016 жылға — 82 қатысушы мемлекет